

Barn og unge

Veileder for håndtering av mistanke om seksuelle overgrep i barnehage og skole/SFO

Forord

Denne veilederen gjelder krisehåndtering i forhold til mistanke om seksuelle overgrep, overgrep som kan ha skjedd både i skolen/SFO, barnehagen og i hjemmet. Veilederen er utarbeidet med utgangspunkt i Tromsø kommunes veileder, og tilpasset Hammerfest kommune.

Ansatte i barnehagen og skolen/SFO ser barna i det daglige liv, og er viktige deltakere i deres tilværelse og observatører til deres lek og samhandling med andre. Det er derfor nødvendig at de har kjennskap til barns måte å uttrykke bekymring og stress. Noen ganger er dette barnets eneste mulighet til å gi personer utenfor familien innblikk i hva som rører seg i familien og i nærmiljøet.

Veilederen vil ikke gi svar på alle spørsmål du stiller med hensyn til barnet, foreldrene og de tilsatte. Dette er noen gode råd på veien dersom du kommer i den situasjonen at en av dine kollegaer mistenktes for seksuelle overgrep mot barn, eller du har mistanke om at barn utsettes for seksuelle overgrep i hjemmet.

Det er ikke opp til barnehagen og skolen å avklare spørsmålet om et barn har vært utsatt for seksuelle overgrep, det er annet fagpersonell som skal ivareta dette. Det er imidlertid viktig at skolen og barnehagen tilkjenner bekymringer de har til enkeltbarn.

Å ta fatt i en slik sak krever varsomhet og faglighet, i tillegg til dokumentasjon av hva som har ført til din bekymring. Nettopp fordi usikkerhet som oftest vil være tilstede, er det nyttig med samarbeidspartnere.

Omgivelsenes reaksjoner etter at en sak om seksuelt overgrep er kommet opp vil prege barnet både på kort og lang sikt. Derfor er det viktig å vite hvordan en skal opptre i forhold til en som forteller om seksuelle overgrep.

Barnehagene drives etter lov om barnehager, mens skolene drives etter opplæringsloven. Begge lovene har formuleringer som tilsvarer barnevernloven § 6-4 vedrørende opplysningsplikt (se kapittel 10.2 om opplysningsplikt til barnevernstjenesten). SFO ansatte har samme opplysningsplikt som skolens ansatte.

Råd fra barn og unge som har vært utsatt for seksuelt misbruk:

- **Du trenger ikke kunne mye**
- **Du må lytte til det jeg sier uten at du selv kommer i en krise**
- **Du må hjelpe meg å finne ut hva slags muligheter jeg har til å få hjelp**

Vi oppfordrer alle barnehager og skoler til å forberede seg på «det utenkelige». God krisehåndtering forutsetter også en beredskapsplan, denne veilederen er tenkt som en innføring til emnet.

Innholdsfortegnelse:

1.0	Hva er seksuelle overgrep?	Side 4
1.1	Fysiske og psykiske kjennetegn	Side 6
2.0	Barn i risikosituasjoner	Side 8
3.0	Barn som begår seksuelle overgrep mot andre barn	Side 9
4.0	Ansatte som begår seksuelle overgrep mot barn	Side 10
5.0	Hvem henvender man seg til ved mistanke?	Side 11
6.0	Informasjon	Side 12
6.1	Målsettinger med å gi informasjon er	Side 13
6.2	Hvem kan gi informasjon	Side 13
6.3	Informasjon til de andre ansatte i barnehagen og skolen	Side 14
6.4	Den ansatte som er mistenkt eller anklaget	Side 14
7.0	Forebygging	Side 15
7.1	Kunnskapsbygging	Side 15
7.2	Holdningsskapende arbeid	Side 16
7.3	Intern organisering	Side 16
7.4	Rutiner	Side 16
7.5	Informasjon om overgripere	Side 16
7.6	Plandokumenter	Side 17
8.0	Kort om barns seksuelle utvikling	Side 17
8.1	Normal seksualitet i alderen 0-6 år	Side 18
8.2	Normal seksualitet i alderen 7-11 år	Side 18
8.3	Normal seksualitet i Puberteten 12-16 år	Side 18

1.0 Hva er seksuelle overgrep?

Juridisk definisjon

Seksuelle overgrep er når en autoritetsperson tvinger, lokker eller truer barnet til å delta i eller å se på seksuell omgang, handling eller atferd. Seksuelle overgrep deles juridisk (straffelovens kapittel 19 om seksuallovbrudd) inn i følgende kategorier:

- Seksuell omgang; kan være samleiesurrogater eller samleie analt, oralt og /eller vaginalt
- Seksuell handling; kan være beføling av barnet og/eller at barnet tvinges til å ta på overgriperers kjønnsorganer
- Seksuell atferd; ikke fysisk kontakt – vise barnet pornografi, tvinge barnet til å se på seksuelle handlinger, blotte seg, tvinge barnet til seksuelle handlinger med seg selv, til å vise seg frem i ulike positurer, fotografere eller filme barnet i seksuelle stillinger.

Straffelovens kap. 19 - §§ 195, 196, 200, og 201

Psykologiske definisjoner

Det finnes mange definisjoner, grunnlaget i mange av definisjonene (sosialfaglig, psykologisk og sosiologisk) er at det gjelder seksuell handling som barnet ikke kan motstå, ikke er modent for og kan gi informert samtykke til. Handlingen krenker barnets integritet, og den voksne krenker barnets avhengighet eller egen maktposisjon, handlingen baseres på den voksnes behov og bryter med sosiale tabuer innenfor familien eller er ulovlig.

Et seksuelt overgrep er når en person manipulerer, lurer, tvinger, truer eller lokker en annen til å delta i seksuelle aktiviteter den andre ikke er moden til eller ikke vil være med på, når den andre ikke er i stand til å vurdere eller forstå rekkevidden av det som skjer. Det er enhver form for seksuell kontakt den andre ikke er i stand til å si ja eller nei til på grunn av alder, evne, beruselse, redsel, frykt eller trusler. Det er når handlingen er ulovlig, når den er hemmelig og ikke tåler dagens lys.

Det er seksuelle overgrep når en person misbruker sin posisjon som autoritet på en eller annen måte, og involverer barnet i seksuell handling. Omgang eller atferd som uansett omstendighet er overgriperes ansvar. Seksuelle overgrep mot barn kan altså ta form av blotting, kikking, fotografering, verbale kommentarer av seksuell natur, seksuelt preget berøring, oralsex, samleie eller innføring av gjenstander i kroppens hulrom etc. Det dreier seg om handlinger som barn ikke kan forstå, ikke er modne for eller kan gi informert samtykke til.

Som vi ser ovenfor er mange av definisjonene fokusert på forholdet mellom voksne og barn, men dette kan også gjelde for uønsket seksuell kontakt mellom barn og tenåringer. Incest er inkludert i definisjonene, et utvidet incestbegrep som inkluderer alle som innehar en foreldrerolle/omsorgsrolle for barnet. Søskenincest kommer også inn her.

Mange av de mest brukte sosialpsykologiske definisjoner sier ikke noe konkret om hva de seksuelle handlingene består i, dermed favner definisjonene lettere opp den store variasjonen av overgrep, blant annet overgrep som muliggjøres gjennom moderne informasjonsteknologi.

HUSK på utviklingen av internett

1.1 Fysiske og psykiske tegn

Mange barn som er utsatt for seksuelle overgrep ønsker eller klarer ikke å fortelle om dette til andre. Dette skyldes ofte stor grad av lojalitet og/eller trusler fra overgriper. Barnet kan som regel med sitt kroppsspråk likevel sende ut signaler om at noe er galt. Det kan være vanskelig å skille disse signalene fra lignende tegn på at det er noe annet som plager barnet, for eksempel omsorgssvikt eller vantrivsel. Man bør alltid forsøke å finne ut bakgrunnen for barnets unormale atferd. De vanligste symptomene på at barn er utsatt for seksuelle overgrep er:

- Forandring i atferd
- Spiseforstyrrelse
- Seksualisert atferd
- Umotivert gråt eller angstreaksjoner
- Søvnløshet eller mareritt, uforklarlige sykdomssymptomer, magesmerter, hodepine, urinvegsinfeksjoner eller kjønnsykdommer
- Manglende konsentrasjon, tristhet, depresjon
- Hyperaktivitet eller passivitet
- Destruktiv atferd eller fysisk overgrep mot andre
- Læringsvansker
- Få venner

Seksuelle overgrep etterlater vanligvis ikke varige fysiske forandringer, av og til kan man påvise tydelige fysiske spor gjennom en medisinsk undersøkelse. Sårhet i underlivet kan gjøre slik at barnet har problemer med å sitte og å gå normalt. Blødninger, utflod og gjentatte urinvegsinfeksjoner kan være tegn på overgrep – og jo yngre barnet er jo mer mistenkelig er slike symptomer.

Det er viktig å være klar over at mange av uttrykkene er av generell karakter, og kan bety at barnet er utsatt for ulike former for belastninger. Seksuelt misbrukte barn vil oftest ha en kombinasjon av flere symptomer og reaksjoner som er beskrevet nedenfor.

Ta barnets signaler på alvor – og finn ut hva som plager barnet

Nedenfor følger en aldersinndelt oversikt over psykiske tegn og signaler. En del av signalene som er beskrevet innenfor de yngre aldersgruppene, kan være like aktuelle i eldre aldersgrupper.

Små barn 0-2 år:

- Angst under stell og bleieskift
- Generelt engstelige, klamrende, sutrete og sinte
- Skriketokter og/eller panikkanfall
- Forstyrret søvnmønster
- Generelle tegn på mistriivsel

Barn 3-5 år

- Forteller med ord at de er utsatt for overgrep
- Gir uttrykk for at det er noe de ikke tørr, kan eller vil snakke om
- Smerter i magen og/eller i hodet
- Smerter og sårhet i underlivet
- Problemer med vannlating/avføring etter at de har blitt renlige
- Hyppige mareritt hvor barna kan bli paniske og utilgjengelige for trøst
- Fjerne og stirrende i perioder
- Fortvilelse, angst og depresjon
- Problemer med å spise (spesielt ved oralt misbruk)
- Seksualisert atferd som er uvanlig hyppig

Barn 6-12 år

- De har psykisk vondt
- De har ikke lyst å leve, gir uttrykk for et vanskelig liv eller truer med å ta livet av seg
- Sterk skam- og skyldfølelse kan bidra til at barnet isolerer seg
- Blir lukket, avflatet og mimikkfattig, innadvendt og deprimert
- Blir aggressive, vanskelige og/eller hyperaktive
- Får lærevansker
- Pendler mellom ekstrem atferd som barnslig og klamrende til sint og anklagende
- Uforutsigbare, hører stemmer, føler seg dirigert av fantasipersonligheter, lange perioder med fjernhet, lever ut ulike personligheter. Dette kan være barn som dissosierer, det vil si splitter opp verden for å overleve
- Stikker seg bort for å unngå situasjoner som minner om overgrepssituasjonen
- Lar seg utnytte seksuelt
- Forvirret i forhold til sin kjønnsrolle
- Hygieneproblemer – tvangsmessig opptatt av renslighet, nekter å dusje med andre

Pubertet og ungdomsalder

- Tidlig seksuell debut, prostitusjon/promiskuøs atferd og rusmisbruk
- Synkende skoleprestasjoner
- Jenter vil kunne kle seg og oppføre seg utfordrende
- Innblanding i kriminelle aktiviteter
- Selvmordsfaren blir mer uttalt i denne aldersgruppen
- Selvskading
- Rømming hjemmefra – spesielt når overgrepene foregår hjemme
- Forgriper seg på jevnaldrende eller yngre barn
- Utvikler spiseforstyrrelser, fortrinnsvis bulimi
- Dissosiasjonssymptomer som beskrevet for alderen 6-12 år kan bli tydeligere og mer utviklet
- Angst, tvangslidelser, depresjoner og psykoser

Viktig: Alle de ovennevnte tegn og reaksjoner/lidelser kan forekomme uten at det foreligger overgrepssproblematikk.

Uansett alder – voksne som er villig til å se og hjelpe barnet er viktig

2.0 Barn i risikosituasjoner

Noen barn er mer risikoutsatt for overgrep enn andre, for eksempel barn som er ensomme og sosialt isolerte, og barn med svak utviklet tilknytningsatferd. Barn av rusmisbrukere og foreldre med alvorlige psykiske lidelser, funksjonshemmede barn, enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger, barn i voldelige familier, samt barn med mangelfunn tilknytning til foreldre har forhøyet risiko for overgrep. (seksuelle overgrep mot barn, 2001). Andre risikofaktorer er seksualisert atferd og tidligere overgrep. De som begår overgrep er som oftest i barnets nærmiljø (Q-1085 Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn).

Seksuell atferd ut over det normale og foreldres uro må alltid tas på alvor.

Hvis man er i tvil, bør man søke råd

3.0 Barn som begår overgrep

Det er viktig å være oppmerksom på at også barn kan begå overgrep. Barn kan krenke barn som både er yngre og eldre enn seg selv. Barn kan tvinges, lokkes og lures av søsken eller andre barn til å utføre overgrep. Følgende kjennetegn kan hjelpe oss når vi mistenker at det forekommer seksuelle overgrep mellom barn:

1. Maktforholdet mellom barna. Overgrep skjer oftest ved at det barn med makt utnytter et annet barn. Det andre barnet kan være svakere eller yngre.
2. Ofte er trusler involvert. I vanlig seksuell lek er det gjensidighet og en frivilling avtale om at leken er noe barna skal holde for seg selv. Når det gjelder overgrep har det ene barnet bestemt at det andre skal holde det som skjer hemmelig.

Seksuell lavalder er en aldersgrense som et lands lov har satt for når man kan ha seksuell omgang. Den norske straffeloven regulerer dette i to ulike straffebud, §§ 195 og 196. <http://www.lovdatab.no/all/tl-19020522-010-023.html#195> Sistnevnte forbyr seksuell omgang med personer under 16 år, mens førstnevnte straffer seksuell omgang med barn under 14 år. Derfor er maksimumsstraffen for brudd på § 195 høyere, i tillegg til at samleie gir en minimumsstraff på 2 år.

I følge loven, § 196, er det ulovlig også for mindreårige å ha sex med hverandre. Når det kommer til straff ønsker man imidlertid å ta noe lettere på seksuell omgang mellom jevnaldrende mindreårige på samme modningsnivå når det ikke bærer preg av utnyttelse, men er et uttrykk for ungdommelig utprøving. I 2003 ble følgende lagt til i de aktuelle straffelovsparagrafer: «Straff etter denne bestemmelsen kan falle bort når den seksuelle omgangen er omtrent jevnbyrdig i alder og utvikling». Selv om lovens bokstav sier at straff kan bortfalle (og at straff dermed fremstår som det normale) så har praksis vært at ungdom ikke blir straffeforfulgt. Selv om sex mellom to femtenåringer normalt ikke vil medføre straff så er det altså ikke lovlig og vil kunne virke straffeskjerpene kombinert med en annen forbrytelse. For eksempel vil det virke straffeskjerpene om en femtenåring voldtar en jevnaldrende hvis offeret er under den seksuelle lavalder.

Hva er normal seksuell lek mellom barn?

- Den er motivert ut fra gjensidig nysgjerrighet
- Den er lystbetont for begge parter
- Den preges av felles utforskning; den har en karakter som kan forventes ut fra barnets alder

Når er barns lek overgrep?

- Når det er mangel på gjensidighet – den ene har makt over den andre
- Når det er ulystbetont for en av partene
- Når den er preget av en voksen måte å leve ut seksualiteten på (inntrengning i kroppens hulrom, slikking/suging av kjønnsorganer)

Aktuell litteratur: Langfeldt, Thore: Barns seksualitet. Pedagogisk forum 2000

Vær oppmerksom på maktforholdet mellom barn

4.0 Ansatte som begår overgrep

Det er daglig leder for virksomheten som har ansvaret for at barn ikke utsettes for seksuelle overgrep så lenge de oppholder seg i barnehagen/skolen. Det er viktig å ha kunnskap om betydningen av omsorgspersoners atferd og være bevisst sine holdninger til overgrep mot barn.

Overgrep mot barn fra en ansatt stiller spesielle krav til kommunikasjon og informasjon, eier har ansvar både for barna og den ansatte. Taushetsplikten innebærer en plikt til å hindre at andre får kjennskap til opplysninger om noens personlige forhold, en må også ivareta mistenktes rettigheter.

Barns interesser bør veie tyngst i de avgjørelser som må tas. Hensynet til barna kan tilsi at den ansatte fjernes fra stillingen, arbeidsgiver må da fravike hovedregelen om retten til å uttale seg før vedtak treffes. Se også veilederen «Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn Q-1047 fra Barne- og familiedepartementet.

Barns interesser bør veie tyngst

5.0 Hvem henvender man seg til ved mistanke

Ved mistanke om seksuelle overgrep fra barnets omsorgspersoner kan man henvende seg til nærmeste overordnede eller ringe det lokale hjelpeapparatet, eventuelt for å drøfte saken anonymt. Utgangspunktet er at man har meldeplikt til politi og barneverntjenesten ved straffbare forhold.

Virksomhetsleder (styrer/rektor) skal ivareta saken. Virksomhetsleder tar videre kontakt med andre samarbeidspartnere som for eksempel:

Akutt:

- **Politiet** for hjelp til å vurdere anmeldelser/arbeidsrettslige skritt/legge saken bort, de kan også kontaktes for generelle råd og veiledning
Telf 02800/78 40 28 00
- **Legevakt telf 78 41 20 00**
- **Barnevernstjenesten telf 78 40 23 95** hvor saken også kan drøftes anonymt
Anbefaler barnevernet eller politiet at vi går videre med saken, skal **Rådmannen** kontaktes.

Ellers:

- **Kommunalt konsultasjonsteam ifht seksuelle overgrep telf 784 02365**
- **Konsultasjonsteamet – Barnehuset Tromsø telf 77 75 99 50**
Tverrfaglig team/anonyme drøftinger. Åpent hver dag.
- **Advokatbistand/kommuneadvokaten telf. 78 40 25 11**
- **Overgrepsmottaket Hammerfest sykehus 78 42 10 00 (fra 14 år og opp)**

Melding til barnevernstjenesten bør alltid skje i samråd med overordnet og institusjonens daglige leder. Dersom lederen ikke vil gi opplysninger om bekymringen til barneverntjenesten, har den som er bekymret et selvstendig ansvar for å informere barneverntjenesten, jf. barnehageloven § 22. Hvis man er i tvil om bekymringen til barneverntjenesten vil være tilstrekkelig for å gi barnet god nok beskyttelse raskt nok, bør en kontakte politiet.

Mottak av mistanke eller anklager

- A.** Når mistanke eller anklage kommer fra barnet selv eller et annet barn
- Lytt og noter ned det barnet har å fortelle. Unngå å stille ledende spørsmål
 - Det er viktig å ikke love hemmeligholdelse. Forklar at opplysningene kan være så alvorlige at andre voksne må få vite om dette
 - Orienter umiddelbart nærmeste overordnede
 - Vurder barnets behov for oppfølging videre

- B.** Når mistanke eller anklage kommer fra en ansatt eller en annen voksen/foresatt
- Dersom en ansatt i virksomheten har mistanke eller opplysninger om seksuelle overgrep, skal vedkommende umiddelbart kontakte nærmeste overordnede av virksomheten.
 - Dersom mistanke gjelder daglig leder, må den nærmeste overordnede til daglig leder orienteres umiddelbart.
 - Noter ned opplysningene som blir gitt fra ansatte eller fra foresatte og be om diskresjon. Opplysningene vil bli gitt til daglig leder.

For mer utfyllende informasjon – se Veilederen om mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn s. 14-17, Q-1047

- Ta hensyn til at det kan være flere som er offer i samme sak, veninnegrupper, flere barn i samme barnehage eller skole/SFO, flere offer med samme overgriper
- Vær oppmerksom på reaksjoner hos andre barn/unge i denne tiden
- Noen barn/unge vil henvende seg til helsesøster på skolen. Helsesøster bør av den grunn være orientert om at det er en seksuell overgrepssak i skolen.

6.0 Informasjon

Overgrep mot barn i barnehager og på skoler kan medføre en krisesituasjon som stiller spesielle krav til informasjon og kommunikasjon. Dersom det oppstår mistanke om at en ansatt i barnehage eller skole har begått et seksuelt overgrep mot et barn, og dette blir kjent i resten av miljøet, vil det føre til et stort press på ledelsen ved den enkelte enhet. Ledelsen skal sørge for å ivareta både barnets og den ansattes interesser, samtidig som det vil bli stor pågang fra andre barn, foreldre/foresatte og media som vil ha informasjon.

Det vil kunne oppstå rykter og sladder som kan medføre en ytterligere belastning for de personene som er direkte berørt, men også for andre i barnehagen og skolen. Selv om informasjonsbehovet er stort, bør følgende vurderes:

- Taushetsplikten setter grenser for hvem som skal ha informasjon
- Hensynet til politietterforskning vil medføre et behov for politiet til å begrense eller styre informasjonen. De opplysninger som gis må ikke ødelegge for den videre

etterforskningen. Der politiet er inne i bildet skal informasjonen alltid gis i samråd med dem. Det er lederens ansvar å ta initiativ til nødvendig informasjon i samarbeid med for eksempel en rådgivningsgruppe.

Spesielt vanskelig er det å håndtere informasjon når barn er overgriper og går på samme skole. Hvor, når informasjon til hvem, hvem skal stå for informasjonen, og ikke minst hvordan løse videre skolegang for overgriper og offer på samme skole? Dette bør man ha tenkt over på forhånd, eventuelt rådspørre Barnehuset.

6.1 Målsettinger med å gi informasjon er å

- Forebygge nye overgrep
- Forebygge og dempe krise hos de involverte og sikre at de får nødvendig hjelp
- Forebygge og dempe konflikter i miljøet
- Skape forståelse for politiets og hjelpeapparatets fremgangsmåte
- Sikre forsvarlig saksgang
- Hindre ryktespredning, spekulasjoner og forhåndsdomming
- Politiet kan komme i kontakt med personer som har relevant informasjon
- Hindre lekkasje til pressen

6.2 Hvem kan gi informasjon

- Politiet
- Eier av virksomhet (representert ved kommunalsjef og rådmann)
- Representanter for hjelpeapparatet (barnevernet)

Den enkelte ansatte kan **ikke** gå ut med informasjon.

Det kan skilles mellom flere grupper av personer og aktører som har behov for informasjon og kommunikasjon. Disse er:

- De forskjellige aktørene som har ansvaret for å håndtere overgrepssaken
- Barn som er eller kan ha blitt utsatt for overgrep og deres foreldre (de/den av foreldrene som har foreldreansvar).
- Den ansatte som er mistenkt
- Andre ansatte i virksomheten
- Andre barn som er eller har vært i virksomheten hvor den mistenkte er ansatt
- Resten av foreldregruppa
- **Informasjon til media skjer via rådmannen eller den han bemynder.**

Mediahåndtering:
**Det er kommunalsjef eller rådmann som uttaler seg ved henvendelser
fra media**

6.3 Informasjon til de andre ansatte i barnehagen og skolen

Når mistanken er reell, vil det være nødvendig å gi informasjon til andre ansatte som har oppgaver i forhold til det aktuelle barnet. Disse ansatte har behov for veiledning for hvordan de skal forholde seg til resten av barnegruppen. Andre ansatte skal i utgangspunktet ikke få opplysninger om et overgrep, da de ikke har behov for slike opplysninger for å utføre sitt arbeid. Det kan for eksempel være vaktmester, rengjøringspersonale og barnehagelærere/lærere/assistenter som ikke har oppgaver i forhold til det aktuelle barnet. Det må foretas en konkret vurdering i hver enkelt sak om hvilke opplysninger personalet skal få. Færrest mulig bør vite om hvilke barn som kan ha vært utsatt for overgrep. Den ansatte som er mistenkt har også krav på diskresjon. Der mistanken om overgrep blir kjent blant de ansatte, vil det kunne få en negativ virkning på arbeidsmiljøet.

Det må også vurderes i hvert enkelt tilfelle om bestemmelsene i taushetsplikten åpner for å kunne gi en informasjon til andre barn og deres foreldre.

**Hovedregelen er at det ikke skal gis opplysninger i større utstrekning enn det
som er absolutt nødvendig**

6.4 Den ansatte som er mistenkt eller anklaget

Den ansatte som er mistenkt er direkte berørt. Informasjon kan gis uten hinder av taushetsplikt. Den ansatte bør få tilbud om å ha med tillitsvalgte eller annen fullmektig. Vedkommende har også rett til bistand fra advokat, og har også krav på diskresjon.

Det er viktig at informasjonen koordineres av politiet. Ansettelsesforholdet bør vurderes (suspensjon).

7.0 Forebygging

Er det mulig å forebygge? Vi kan snakke med barn uten å skremme dem, det handler om å gjøre barna kompetente. De som begår overgrep prøver ofte å lokke barn, å få dem til å samarbeide. Forberede barn på uventede situasjoner, at de kan hyle, skrike og løpe. Vi kan si til barn at de ikke skal bli med fremmede, at ingen har lov å røre deg hvis du ikke vil. De ikke har lov å kle av seg sammen med andre voksne. At de skal si fra hvis de opplever noe.

Barn trenger å kjenne ordene og få lov til å snakke om kroppen. Vi kan hjelpe barn til å få et positivt og godt forhold til kropp og nærhet. Skolens helsesøster kan bidra i forebyggende arbeid – flere programmer tilgjengelig og at helsesøster har gruppesamtaler med barn i 3. 6. og 9. klasse. Helsesøster har «åpen dør» i kontortiden.

Gjør barn kompetente – snakk med dem

7.1 Kunnskapsbygging

Det er generelt viktig å formidle kunnskap til alle voksne som arbeider med barn. Ansatte i barnehager og skoler må få den nødvendige kunnskap om barns signaler på at de kan ha blitt utsatt for et seksuelt overgrep. Dette kan de få gjennom ulike tilbud om kurs og skolering.

Barnehagen og skolen må ha tilgang til relevant litteratur. Dette bør være et tema som jevnlig tas opp med de ansatte. Man må være oppmerksom på signaler barn kan gi. For eksempel må man snakke med barnet om:

- Hvordan de har fått de blå merkene
- Hvor og hvordan de sover om natten
- Om det er noe de vil snakke om, for eksempel ved gjentagende hodepine, magevondt etc.
- Hvorfor de ofte er borte, hvordan de har det
- Hvorfor barnet ikke vil bade eller ha gym
- Hvorfor barnet er trist og lei seg

I alle enheter bør en kjenne til konsultasjonsteamet på Barnehuset i Tromsø. Slik at en kan søke råd og få konsultativ hjelp dersom en må håndtere en overgrepsmistanke.

Barn kan gi uklare signaler, og de fleste signaler kan ha andre årsaker enn at barnet blir utsatt for overgrep. Det er ikke først og fremst det barnet sier, men det er hvordan barnet er som gjør oss bekymret.

**Konkrete spørsmål som hva, hvor og hvem.
direkte spørsmål som hvorfor barnet er så sint, hva det har tegnet og
hvor barnet var da det skjedde**

7.2 Holdningsskapende arbeid

Det er viktig at de ansatte styrker sin bevissthet i forhold til temaet, og at man synliggjør og får frem holdninger.

7.3 Intern organisering

Barnehage og skole må organisere driften slik at man minsker risikoen eller muligheten for overgrep.

7.4 Rutiner

Barnehagen og skolen må ha sine faste rutiner som kvalitetssikre at det ikke tilsettes personer som tidligere har begått seksuelle overgrep mot barn, eller som er mistenkt for å ha gjort det. Dette gjelder spesielt nye vikarer. Dette gjøres ved å kreve fremlegg av politiattest før en kan starte i jobb, ha et intervju og sjekke referanser til vedkommende. Det bør også legges opp til oppfølgingssamtaler.

7.5 Informasjon om overgripere

Det finnes retningslinjer for varsling av dømte seksualforbrytere og/eller pedofile i nærmiljøet. Det er strenge krav til en slik varsling. Barnehager og skoler kan få beskjed fra politiet hvis det er personer som kan tenkes å søke jobb i barnehage og skole.

7.6 Plandokumenter

Barnehager og skoler bør kjenne til den kommunale planen for håndtering av mistanke om ansattes overgrep. I tillegg bør arbeidsplassen ha en plan for krisehåndtering.

8.0 Kort om barns seksuelle utvikling

Når barn forteller oss historier eller viser atferd som gjør oss bekymret, er det viktig å ha noen kunnskaper om hva som er normal og forventet seksuell utvikling hos barn i ulike alder. (seksuelle overgrep mot barn, 2001).

I hverdagen bør normal seksuell lek over 4-5 års alderen møtes med anerkjennelse, diskresjon og eventuelt henvisning til det private rom. Den voksne kan sette ord på det barn gjør med å for eksempel si «Du undersøker tissen, ser jeg». Man bør imidlertid forsikre seg om at ingen av barna er presset eller lider overlast. Voksne bør også signalisere til barna at de kan spørre voksne hvis de lurer på noe. Det er viktig å få tak i stemningen rundt slik seksuell lek, om den er god eller er preget av angst, ubehag eller usikkerhet. Det kan være en god pekepinn å kjenne etter egen magefølelse

Et barns atferd kan oppleves som ubehagelig; en kan oppleve at egne eller andres grenser blir krenket av barnet, en føler seg invadert, det er noe rart eller annerledes i kroppskontakten eller med måten barnet henvender seg på; det er noe i blikket en reagerer på. Da er det grunn til å følge opp barnet, gi barnet anledning til å snakke og eventuelt stille spørsmål som: «Hvor har du lært det, hvem har lært deg det, hvor har du sett det?» Kanskje kan den voksne på denne måten komme på sporet av overgrep. Alternativt kan den voksne bli beroliget ved at det er en naturlig årsak til atferden. Barn som har vært utsatt for overgrep skal ikke utsettes for mange samtaler som kan være påvirket av voksne. Følgende momenter er viktige å huske i samtale med barn:

- Vær åpen for å ta imot det barnet måtte ønske å fortelle om seksuelle overgrep
- Barnet bør i størst mulig grad fortelle fritt
- Det er viktig at det ikke stilles ledende spørsmål
- Ikke spør flere spørsmål enn nødvendig for å forvise deg om at du har forstått barnet rett eller avklare hvordan barnet kan hjelpes videre.

Man bør ha i minne at voksne kan ha ulike grenser for hva som oppleves ubehagelig.

8.1 Normal seksualitet i alderen 0-6 år

Barn blir tidlig opptatt av sitt kjønnsorgan og kan nyte og ta på det. Dette skjer vanligvis fra 2 års alder. De er opptatt av hverandres kjønnsorganer (sterkest fra 3 års alder) og de leker for å utforske kjønnet (for eksempel doktor lek). En del barn bruker også seksuelle ord og en stor del av barna prøver også å berøre mors eller andre kvinners bryster og fars kjønnsorgan. Det er uvanlig at barna prøver å berøre genitalier til folk utenfor familien eller at de ber voksne om å berøre barnas kjønnsorganer.

8.2 Normal seksualitet i alderen 7-12 år

En stor andel av barna er med på leker med kysning, klemming, blotting og ikke- genital berøring. Den vanligste seksuelle aktivitet i fasen er doktor lek, å vise frem kjønnsorganer, å eksperimentere med kjønnsorganer, mor/far lek (eventuelt med «lekesamleie» med eller uten tøy), kysselek og annet som å lage «stygge» tegninger og synge «stygge» sanger. Det er også grunn til å anta at barn informerer hverandre en del. Seksuelle eller romantiske fantasier gjør seg også gjeldende i denne aldersgruppen. Det er viktig å understreke at den seksuelle aktivitet i hovedsak dreier seg om få episoder i avgrensede perioder av barnas/de unges barndom.

8.3 Normal seksualitet i puberteten 12-16 år

Seksuell aktivitet begrenser seg vanligvis til masturbering, sannsynligvis mest blant guttene, iblant i fellesskap. Både gutter og jenter har gjerne en seksuell nysgjerrighet på eldre og voksne av motsatt kjønn. Debutalder for samleie er mellom 16 og 17 år for begge kjønn. Det er vanlig å skifte partner ofte. De er opptatt av kropp, utseende, sminke. Nysgjerrig i forhold til pornografi og seksuelle tegneserier.